

ЛАРИСА ЛУК'ЯНОВА

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
м. Київ

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Нині освіта впродовж життя є загальновизнаною необхідністю, яку Європейський Союз розглядає як важливий елемент соціальної моделі сучасного суспільства. Основними постулатами, сформульованими Міжнародною комісією ЮНЕСКО з освіти для ХХІ століття, що віддзеркалюють сутність цього процесу, є: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом.

Відбулася інституціоналізація різних, у тому числі, й не існуючих раніше, форм освіти. Так, за даними Інституту ЮНЕСКО, у розвинених країнах світу кількість дорослих учасників освітніх програм набагато перевищує кількість дітей і підлітків, які навчаються. Окрім того у цих же країнах різноманітною освітньою й просвітницькою діяльністю охоплено до 40-50% дорослого населення. Зміщення від первинної (початкової, середньої, вищої) освіти до неперервної, яка триває протягом усіх періодів дорослого життя, характерно майже в усьому світі.

Водночас ступінь включеності в освітнє середовище переважної більшості сучасного суспільства залишається незадовільною. У світі нараховується 771 мільйон неграмотних дорослих. Навіть у країнах, які задекларували право на 10-річну освіту, понад чверть населення відчувають труднощі під час читання, письма, рахунку, а також певних соціальних дій – голосуванні, заповненні анкет, розумінні вказівок та інструкцій тощо.

Проблема неформальної освіти як складової неперервного навчання висвітлена у наукових працях Р. Дейва, К. Куллена, М. Форесті, П. Девіса, М. Ераута, Д. Філда, П. Фордхема, Х. Коллі, П. Ходкінсона та ін. Як свідчить аналіз наукових досліджень з цієї проблеми, розвиток неформальної освіти є вагомим, закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освіті. Її актуальність відображено у нормативних документах міжнародних організацій ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Міжнародної організації праці тощо. Так,

у Меморандумі Європейської Комісії 2000 р. представлено рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, виробляти погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі¹.

Шведський вчений Г. Блід стверджує, що неформальна освіта має глибше історичне коріння ніж формальна. Одним із перших документів щодо неформального навчання є Платонівські діалоги (близько 400 року до н.е.). Стародавні греки збиралися у маленькі групи та обговорювали різні філософські теми. Деякі ідеї були спірними й навіть визнавалися небезпечними для грецької держави. Як відомо, Сократ, центральна фігура діалогів, був засуджений до смерті за свої ідеї. Платонівські діалоги довели більшу віру людей у здоровий глузд народу, ніж в офіційні положення. Вони показують також критичний підхід, коли проблема оцінюється дорослими у дружній атмосфері та із взаємною повагою².

Зауважимо, що нині система неформальної освіти у розвинених країнах посідає один щабель з формальною, а подекуди й вищий, оскільки саме тут людина знаходить оптимальні умови для творчого особистісного розвитку.

Щодо недостатньої розробленості теоретичного аспекту проблеми свідчить й факт використання у науковій літературі різних термінів, які відображають специфіку неформальної освіти (освіта дорослих поза межами..., продовжена освіта, освіта впродовж життя, «university adult education extension classes», «non formal education», «adult education beyond the walls»).

Як зазначає один із перших дослідників проблеми неформальної освіти С. Клімов, сам термін «неформальна освіта» набув наукового впровадження у 70-х роках ХХ ст. на фоні розгорнутої у той час дискусії щодо всесвітньої кризи освіти, глибини кризової освітньої ситуації, ступеня радикальних перетворень в освіті³.

Термін «неформальна освіта» (non formal education) використовується для характеристики освітнього процесу, організованого поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей. На думку зарубіжних експертів, цей термін набув поширення при характеристиці освіти країн, що розвиваються, не випадково. В цих країнах офіційна система освіти є доступною лише для невеликої частини населення, тоді як

¹ Меморандум комиссии Европейского Совета «Обучение в течение всей жизни». – [Электронный ресурс]: Режим доступа 15.08.2010: <<http://is.beneficiarium.ru/docs/20001030-memorandum-komissii-evropeiskogo-sovetaABob-obuchenii-v-technenie-zhizni%C2%BB>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

² Blid H. *Learn and Act with Study Circles*. – Stockholm: Nykopia Tryck AB, 2000. – 193 p.

³ Климов С.М. *Неформальное образование взрослых: проблемы экономики и управления: монография* / С.М. Климов. – СПб.: СПбУЭФ; „Знание”, 1998. – С. 18.

неформальна освіта створює більш дешевий та доступний шлях до освіти усім, навіть найбіднішим, прошаркам населення. Цей вид освіти призначений для усіх вікових категорій населення, має організований, цілеспрямований характер, але на відміну від формальної освіти, здійснюється поза офіційними навчальними закладами, акредитованими суспільством для освітньої діяльності. Прикладами неформальної освіти за кордоном «є підготовка фермерів, ліквідація неграмотності серед дорослого населення, професійна підготовка спеціалістів, яка здійснюється за межами офіційних освітніх установ, клуби для юнаків з освітніми цілями, різноманітні освітні курси в громадах з питань здоров'я, корисного харчування, планування сім'ї тощо»⁴.

Російські дослідники визначають неформальну освіту як «складову освітнього комплексу; програми, курси, по закінченню яких не виникає жодних правових наслідків, зокрема, права займатися оплачуваною діяльністю або вступати в освітні установи вищого рівня. Основною ознакою неформальної освіти – відсутність єдиних, певною мірою стандартизованих вимог до результатів навчальної діяльності. Ця сфера освітньої практики зазвичай зорієнтована на поповнення знань і умінь в галузі аматорських занять, розваг, з метою розширити культурний кругозір й набути знання і уміння, необхідні у побуті, в сфері міжособистісного спілкування, для компетентної участі в різних видах соціально значимої діяльності»⁵.

На думку С. Клімова, неформальна освіта посідає проміжну позицію між полюсами формальної та інформальної освіти й на відміну від останньої є усвідомленою, певною мірою організованою й керованою. Водночас, функціонуючи поза межами формальної освіти й, позбавлена від жорстких правил, регламентів й узгоджень, неформальна освіта орієнтується на конкретні освітні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення⁶ (рис. 1).

⁴ Митина А.М. *Дополнительное образование взрослых за рубежом: Концептуальное становление и развитие* / А.М. Митина. – М.: Наука, 2004. – С. 168.

⁵ Огарев Е.И. *Образование взрослых: основные понятия и термины (Тезаурус)* / Е.И. Огарев. – СПб.: ИОВ РАО, 2005. – С. 62-63.

⁶ Климов С.М. *Неформальное образование взрослых: проблемы экономики и управления: монография* / С.М. Климов. – СПб.: СПбГУЭФ; „Знание”, 1998. – С. 12.

Рис. 1. Структура освіти дорослих

Ретроспективний аналіз проблеми показує, що установи неформальної освіти тривалий час не визнавалися формальними навчальними закладами, проте на сучасному етапі розвитку суспільства знань потреба в неформальній освіті помітно зростає, а відтак постає питання щодо конкретизації місця і ролі цієї освітньої ланки. Тривалий час питання щодо чинності неперервної освіти та її співіснування з формальною викликало гострі суперечки. Однак, за твердженням Білета, обидві форми освіти, маючи певні відмінності, в жодному випадку не заперечують, а, навпаки, доповнюють одна одну⁷.

Аналіз наведених трактувань поняття «неформальна освіта» дає підстави для висновку щодо наявності таких характерних ознак: організованості, систематичності, доповнюваності знань, здобутих на попередніх етапах навчання. Можна також констатувати, що на відміну від формальної освіти, яка за сутнісним призначенням передбачає державні або поза державні форми управління й контролю, неформальна освіта здебільшого ґрунтується на рівні конкретних суб'єкт-суб'єктних відносин й фактично залишається поза межами державного регулювання. Неформальна освіта – це різноманітні, гнучкі за організацією і формами освітні системи, орієнтовані на конкретні потреб та інтереси тих, хто навчається, має ознаки організованості, доповнюваності щодо попередньо набутих знань, може здійснюватися у будь-якому місці (відвідування клубів, гуртків, лекторіїв, секцій). Важливою ознакою є відсутність єдиних

⁷ Billets. *Critiquing workplace learning discourses: participation and continuity at work. Studies in the Education of Adults*. – 2001. – № 34 (1).

певною мірою стандартизованих вимог щодо організації та результатів навчальної діяльності.

Одним із чинників, що активно впливають на становлення й поширення неформальної освіти в Україні, є формування нового типу замовлення, нових вимог до результатів навчання, освіти, розвитку особистості. Монополія формальних навчальних структур вже не має такої сили й без неформальної освіти вона буде неповною та не зможе давати гарантовану якість, оскільки нині нові національні освітні ресурси формуються засобами як формальної так і неформальної освіти. Це можна пояснити постійними змінами на ринку праці, що передбачають поступове оновлення професійних компетентностей через зміни у професійній діяльності.

Нині у розвинених країнах світу неформальна освіта перетворилася у впливову й самостійну ланку національної системи освіти. Найбільш сміливі прогнози, на думку О. Огієнко, дозволяють припустити, що через кілька десятиріч неформальна освіта стане домінуючою у системі освіти дорослих. Це актуалізує проблему підтвердження й визнання результатів неформальної та інформальної освіти, розробку прозорих та зрозумілих механізмів їх оцінювання як у світовому, так і в європейському контексті, що є дуже важливим для врахування і використання набутих людиною компетентностей⁸.

Неформальна освіта – це не стільки альтернатива, скільки доповнення та продовження діючих освітніх «формальних» систем в пострадянських державах. Ланка єдиного ланцюга неперервної освіти та розвитку людини впродовж життя, складна соціально-педагогічна поліфункціональна система, спрямована на задоволення фундаментальних потреб людини в освіті, культурі, саморозвитку, самореалізації власних сутнісних сил. Саме у неформальній освіті можуть бути реалізовані зміст, форми і методи, які за певних обставин не набули впровадження у формальній освіті.

Поняття неформальна освіта дорослих частково співпадає з такими поняттями як додаткова та продовжена освіта. Проте саме неформальна освіта безпосередньо створює можливості задовольняти особистісні потреби й запити соціуму, мобілізуючи його природну здатність до самовдосконалення, внутрішнього духовного зростання. Водночас неформальна освіта стає умовою та спонукальним чинником цього зростання. За таких умов однією з важливих функцій неформальної освіти стає уможливлення психологічного захисту від деструктивного впливу суспільства, оскільки у процесі розвитку власної пізнавальної активності, людина реалізує себе, своє позитивне ставлення до оточуючого світу, самої себе, інших людей. У такий спосіб доросла людина захищає себе від

⁸ Огієнко О.І. *Тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (друга половина XX століття)* : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Олена Іванівна Огієнко. – К., 2009. – С. 337.

руйнівних тенденцій особистісної самореалізації в таких негативних видах діяльності як суперництво, агресія тощо. Саме у межах неформальної освіти, як стверджує М. Махлін, можуть бути зреалізовані методи, форми й зміст, які через певні причини, не можуть набути реалізації у формалізованій освіті⁹. Отже в ідеальному сенсі неформальна освіта повинна враховувати як розвиток потенціалу окремої особистості, так і суспільства загалом.

Таким чином, специфіку системи неформальної освіти можна окреслити відсутністю нормативних вимог щодо освітнього середовища (стандартів, навчальних планів, чітко окресленого часу й терміну навчання тощо); різновіковим складом суб'єктів навчання, які мають певний соціальний досвід, сформований тип соціальної поведінки; різною приналежністю до професійної сфери; гнучкою системою форм і методів навчання, що обумовлюють реалізацію індивідуальних освітніх потреб суб'єктів.

Аналіз змісту визначення «неформальна освіта» дає підстави для виокремлення таких її функцій як сприяння розвитку соціального партнерства; позитивного впливу на покращання соціального стану в суспільстві; досягнення успіху за умови адаптації навчальної діяльності й навчальних програм до потреб, тих хто навчається та підвищення їх соціального рівня; підвищення загального потенціалу установи, організації, що позитивно впливає на її розвиток; компетентної участі в різних видах соціальної діяльності. Таким чином, загалом, можна стверджувати, що це освітня, просвітницька, виховна, культурологічна, розвивальна й соціальна функції.

Щодо форм неформальної освіти, вони можуть бути різними, проте усі побудовані за принципами «навчання з урахуванням поточних потреб», «зв'язку з життям», «гнучких програм, вибору змісту, форм, методів, терміну навчання», що загалом суттєво відрізняє її від формальної освіти.

Отже неформальна освіта може як доповнювати, збагачувати формальну освіту, так і виступати відокремленим освітнім напрямом як складова освіти впродовж життя.

⁹ Махлін М.Д. Особенности неформального образования взрослых как объекта управления / М.Д. Махлин // Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики. Т.1. Кн. 5. Управление образованием взрослых / Под ред. В.И. Подобеда, А. И. Жилиной. – СПб.: ИОВ РАО, 2000. – С.144-152.

Лариса Лук'янова

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Резюме

Неформальна освіта є однією з форм освіти впродовж життя. Її специфіка полягає у відсутності нормативних вимог до освітнього середовища; різновіковому складі суб'єктів навчання, які мають певний соціальний досвід й сформований тип соціальної поведінки; гнучкій системі форм і методів навчання, що обумовлюють реалізацію індивідуальних освітніх потреб суб'єктів.

Ключові слова: неформальна освіта, освіта дорослих, навчання впродовж життя.

Larysa Łukianowa

NIEFORMALNA EDUKACJA DOROSŁYCH: PROBLEMY I PERSPEKTYWY

Streszczenie

Nieformalna edukacja jest jedną z form oświaty. Jej specyfika polega na nieobecności normatywnych wymogów odnośnie do środowiska oświatowego, na tym, że podmioty nauczania są w różnym wieku, że system form i metod nauczania jest elastyczny, co warunkuje realizację indywidualnych potrzeb uczących się.

Słowa kluczowe: edukacja ustawiczna, edukacja dorosłych, nauczanie na przestrzeni życia.

Larisa Lukyanova

NON-FORMAL ADULT EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary

The article deals with the problem of informal education as a form of a lifelong education. Its specificity lies in the absence of regulatory requirements for the educational environment; in the mixed-age of the subjects of education, who have some social experiences and a developed type of social behavior; in a flexible system of forms and methods of training, which determine the implementation of individual educational needs of subjects.

Key words: non-formal education, adult education, Life Long Learning.